

Halveti Şeyhlerinden Ünsî Hasan'ın *Dîvân-ı İlâhiyât* Adlı Eseri

Mustafa TATCI

Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi ABD, tatci@gazi.edu.tr ORCID

ID: 0000-0001-6398-7525

Özet

Hasan Ünsî, XVII-XVIII. asırlar arasında, IV. Mehmed, II. Ahmed, II. Mustafa ve III. Ahmed devirlerinde yaşayan, Baltacı Mehmed ve Çorlulu Ali Paşalarla doğrudan veya dolaylı olarak görüşen, Halvetiyye-i Şa'bâniyye tasavvuf okuluna mensup bir mutasavvıftır. XVII. asrın en yetkin sûfilerinden, Üsküdar'da ikamet eden Karabaş-ı Velî lakaplı Şeyh Ali Atvel tarafından yetiştirilerek İstanbul'a gönderilmiştir

Tasavvuf tarihinde en önemli mesleklerden birisi olan Halvetiyye'nin Anadolu'da XVI. asırda neş'et eden ana kollarından birisi de, Şa'bâniyye şubesidir. Bu şube, Şa'bân-ı Velî (ö. 1569) tarafından tesîs edilmiştir. Gerek kurucu Pîr'in, gerekse sonradan gelen silsileye mensup azîzlerin, ilahî aşkı ve vücûd birliğini esas alan düşünceleri, halvetten hoşlanmaları ve münzevî hayatları sebebiyle, bu meslekte silsileye ve erkâna ait bilgiler -bir Mevlevîlik ve Bektaşîlik'te olduğu gibi- yazılı kaynaklara pek fazla aktarılmamıştır. Durum böyle olunca, söz konusu erkâna mensup kişilerin kültür tarihimizdeki yerlerini araştırırken, yazılı belgelerin önemi bir kat daha artmaktadır. İşte, erkânın kurucusu Şa'bân-ı Velî'nin vefâtından hemen hemen bir asır sonra irşâda gelen Hasan Ünsî'nin kaleminden çıkan bu dîvânın en mühim özelliklerinden birisi, "Şa'bâniyye" hakkındaki araştırmalara önemli katkılarda bulunacak olmasıdır. Bu çalışmada, şairin aşk ve irfanıyla ilgili sergilediği düşünceler ana hatlarıyla işaret edilerek söz konusu alana katkı sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Halvetiyye, Şabaniyye, tasavvuf, divan, metin neşri.

On Ünsî Hasan's Work Titled *Dîvân-ı İlâhiyât*

Abstract

Hasan Ünsî was a Sufi belonging to the Halvatiyya-i Sha'bâniyya school of Sufism who lived between the XVII-XVIII centuries, during the reigns of Mehmed IV, Ahmed II, Mustafa II and Ahmed III, and who met directly or indirectly with Baltacı Mehmed and Çorlulu Ali Paşa. He was raised by Sheikh Ali Atvel, one of the most competent Sufis of the XVIIth century, nicknamed Karabaş-ı Velî, who resided in Üsküdar, and sent to Istanbul.

One of the main branches of Halwatiyya, one of the most important professions in the history of Sufism, which emerged in Anatolia in the XVIth century, is the Sha'bâniyya branch. This branch was established by Sha'bân-ı Velî (d. 1569). Because both the founder Pîr and the saints belonging to the later lineage had ideas based on divine love and the unity of the body, enjoyed halvah and led ascetic lives, the information about the lineage and the ascetics in this profession -as in Mevleviism and Bektashism- has not been transferred to written sources much. This being the case, the importance of written documents increases even more when researching the place of the members of the said tradition in our cultural history. One of the most important features of this dîvân, written by Hasan Ünsî, who came to teach almost a century after the death of Sha'bân al-Walî, the founder of the movement, is that it will make an important contribution to the research on 'Sha'bâniyya'. In this study, the poet's thoughts about his love and wisdom are outlined and a contribution to this field is presented.

Keywords: Halwatiyya, Shabaniyya, Sufism, divan, textual reproduction.

Giriş

1. Hasan Ünsî'nin Hayatı Şahsiyeti Ve Eserleri

Hasan Ünsî, 1055/1643 senesinde Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinde doğmuştur.¹ A'rec Hasan Efendi diye de tanınan Şeyh Hasan Ünsî'nin künyesi öğrencisi İbrâhim-i Hâs tarafından "Şeyh Ünsî Hasan ibn eş-Şeyh Receb ibn eş-Şeyhü's-Şehîd Muhammed şeklinde tesbit edilmiştir."² Hasan Ünsî'nin babası Recep Efendi, Bayramiyye mensuplarından, gönül ehli bir zâttır. Onun tasavvufa âşinâlığı da babasından gelmektedir. Hasan Ünsî, zâhirî ve bâtinî ilimlere vâkıf olan sûfilerdendir. İlk öğrenimini memleketi Kastamonu'da yapmış, Taşköprü'den küçük yaşlarında İstanbul'a gelerek medrese öğrenimi görmüş, yirmi yaşında müderris olmuştur. Genç müderris, 1664'lü yıllarda Ayasofya Câmii'nde Beyzâvî Tefsir'i ile Mesnevî-i Şerîf okutup, meclisine gelen pek çok âlimin sorularına cevaplar verip müşkilleri halleden bir kişi olarak tanınmıştır. Devrinde halk ve ulemâ tarafından ilmiyle âmil bir zât olarak tanınmıştır. İbrâhim Hâs'ın "Türkî ve Fârisî ve Arabî elsine üzre nazm demiştir" şeklindeki tesbitinden Arapça ve Farsça'yı bu dillerde şiir yazacak derecede

---

¹Buradaki bilgilerin çoğu, konuyla ilgili birinci dereceden kaynak olan İbrâhim-i Hâs'ın, *Menâkıb-nâme-i Hasan Ünsî*, (Haz. Mustafa Tatcı, Ankara 2002) adlı eserinden derlenmiştir. Ayrıca bkz. İbrahim Hâs, *Tezkiretü'l-Hâs*, Süleymaniye Ktp. HM. Ef. Bl. Yz. Nu: 4543; Hüseyin Vassâf, "Hasan Ünsî Hazretleri", *Ceride-i Sûfiyye*, C. III, S. 98, s. 19-20; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar Bl. Nu. 2308, C. IV, s. 22 vd.; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Tıpkıbasım, (Haz. C. Kurnaz, M. Tatcı), Ankara 2000), İstanbul 1333, C. I, S. 28; Sâdık Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye, Tarikatler ve Silsileleri*, (Haz. İrfân Gündüz), İstanbul 1995, s. 212; Nail Tuman, *Tuhfe-i Nailî*, Tıpkıbasım, (Haz. M. Tatcı-C. Kurnaz), C. I, s. 73; Müstakim-zâde Süleyman Sadettin Efendi, *Mecelletü'n Nisâb*, Tıpkıbasım, Ankara 2000, vr. 120a-120b; M. Serhan Tayşi, "Ünsî Hasan Efendi", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, C. VIII, İstanbul 1995, s. 306-307.

²Künye hem *Menâkıb-nâme*'de hem de *Kelâm-ı Aziz*'de aynı şekildedir. Bkz. Hasan Ünsî Şa'bânî, *Kelâm-ı Aziz-Tasavvufî İncelikler*, (Derleyen: İbrahim Hâs, Hazırlayanlar: M. Tatcı-C. Kurnaz) Ankara 2001, s. 10; Ayrıca bkz. Müstakim-zâde Süleyman Sadettin Efendi, *A.g.e.*, vr. 120a-120b.

iyi bildiğini, anlamaktayız.³ Babası Şeyh Receb Efendi vasıtasıyla tasavvufa âşinâ olan Ünsî, bir müddet sonra müderrislik görevinden ayrılarak Karabaş-ı Vefî'ye intisap etmiştir. Hasan Ünsî, Aydınolu tekkesine nakledinceye kadar evlenmemiş, daha sonra dostlarının ısrarı ile evlenmeyi kabul edip sâliha bir hanım ile evlendirilmiştir. Ünsî'nin bu eşinden Fâtıma isminde bir kız çocuğu olmuştur. Ancak Fâtıma büyüüp bâliğa olduktan sonra babasını terk ederek Tophâne'de Firûz (Pervîz) Ağa Hamâmî'nda dellâke olmuş ve ömrünü bu meslekte geçirmiştir. İbrâhim Hâs'ın yazdıklarından 1154/1741 senesinde Fâtıma'nın hayatta olduğu anlaşılmaktadır.⁴ Kızının zâviyeyi terketmesi sebebiyle pek mahzûn olan Ünsî, cemâl yönü ağır basan bir kâmil olmakla birlikte, bundan sonra çoğunlukla celâl üzere yaşamıştır. İstanbul'da Alayköşkü yakınlarındaki Aydınolu adıyla anılan Halvetî tekkesinin şeyhi olan Hasan Ünsî, seksen bir yıl gibi uzun bir ömür sürmüş ve 10 Safer 1136 Pazartesi /1724 günü akşam saat 6.00'da vefât etmiştir. Salkımsöğüt'te⁵ Aydınolu tekyesi bünyesindeki türbesinde, kendi sağlığında yapılan üzeri kurşun örtülü (kargir) taş türbede medfündür.⁶ Türbesi halen bir ziyaret yeridir.⁷ Ayvansarayî, Vefeyât'ının⁸ Ünsî ile ilgili bölümünde, şeyhin vefâtı için "en-nebei'l-azîm" terkibiyle tarih düşürüldüğünü tesbit etmektedir. Hasan Ünsî, aynı zamanda kendi vefâtına tarih düşüren veya konuşmalarında vefât tarihini imâ eden ender sûfilerden birisidir. Vefâtına düşürdüğü tarihlerden birisi şudur:

Bildi 'ömrü târihin oldu hasen gamdan esen

Bihi ni'am dâr muttakîn evc zihî cây-ı hasen (Hicrî. 1136)

Düşürdüğü diğeri bir târih ise, tavîl bir ilâhîdir. Târih mısra'ının iki ta'miyesi vardır ve şöyledir:

Gelüp dü ferd didi târih buna hoş düşdi mu'teber

Mübârek bu libâs ile kabr-i Ünsî'ye münevver

³Hasan Ünsî Şa'bânî, *Kelâm-ı Azîz*, s. 10.

⁴Bu tarih Menâkıb-nâme'nin MÜ nüshasında 1171/1757 şeklinde geçmektedir.

⁵Salkımsöğüt semti için bazı kaynaklarda "Salkımköy" de denmektedir. Bkz. Mustafa Aşkar, "Son Dönem Tekke Mecmualarından Yeşil-zâde Mehmed Salih Efendi'nin Rehber-i Tekayası", *Tasavvuf*, 3 (Nisan 2000), s. 153.

⁶Müstakim-zâde Süleyman Sadettin, *A.g.e.*, vr. 120b. Müstakim-zâde aynı zamanda bu zâviyenin haziresinde Ünsî'den başka meşhur bazı kişilerin de (mesela, Şair Nihâlî gibi) defnedildiğini söyler. Ayrıca Zakir Şükrü, "müşarünileyh, tekkede taş türbede medfündür" demektedir (Turgut Kut, "İstanbul Hankâhları Meşayih", *Journal Of Turkish Studies, Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı, I*, Harvard 1995, s. 14. Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*'de yukarıda kaydettiğimiz bilgileri verdikten sonra "Kadirî-hâne'de medfündür." der (*Sicill-i Osmanî*, (Haz. Seyit Ali Kahraman), C. 5, İstanbul 1996, s. 1645).

⁷Vefâtıyla ilgili bilgiler Menâkıb-nâme'den alınmıştır. Ayrıca bkz. Hüseyin Ayvansarayî, *Vefeyât*, Süleymaniye Ktp. Esad Ef. Bl. Nu: 1375, 33a; Nail Tuman, *A.g.e.*, s. 73.

⁸Hüseyin Ayvansarayî, *Vefeyât*, Süleymaniye Ktp. Esad Ef. Bl. Nu: 1375, 33a.

Bin yüz otuz dört düşen bu tarih, iki ta'miyelidir. Ünsî, bir rubâisinde de yaşını bildirmiş ve hangi yılda vefât edeceğini lafzen beyan etmiştir:

Bin yüz otuz altı senesi vifâk
Erişdim seksen bire bi'l-ittifâk
Çün 'ömür bunda tamâm oldu hemân
Hicret etdim dosta bundan bi'r-rifâk

Menâkıb-nâme yazarı İbrâhim Has'ın bildirdiğine göre, Ünsî, şu tarih manzûmesini vefâtından kırk sene önce yazmış ve türbesinde kullanılacak olan sandûkanın örtüsüne nakşettirmiştir:

Yazı eski yeni tezyîn
Yazan hoca koca miskîn
Sevvedehu sâhib-i sîn
Kable sinîne erba'în

Hasan Ünsî'nin dîvânında, vefâtına yazdığı başka tarih manzûmeleri de bulunmaktadır. Ünsî, vefâtına yakın günlerde, pek çok dervişine hilâfet vermiş, sülûku noksan kalan bazı sâliklerin esmâlarını tamamlamış ve liyâkatı olanlara da kisve giydirip hilâfet alâmeti olan siyah sarık sardırmıştır.⁹ Bir vedâ konuşması niteliğinde olan şu sözleri de, Ünsî'nin erkânını ortaya koyması açısından dikkat çekicidir:

*"Eğer tarîkimizde olmayan ef'âli ve akvâli ve hilâf-i şerîat muharremâtı ve mekrûhâtı taraflarına meyl ederseniz yahûd bu mezkûrları işlemeğe sûfîlere ruhsat vererseniz, rûz-ı cezâda iki elim yakanızdadır. Umûr-ı tarîkat cümleliğe Allah emâneti olsun. Tarîkati her biriniz cândan ziyâde hıfz edin ki, hatta evliyâ vü enbiyâ sizden hoşnûd olup makkûl-i dergâh-ı Hudâ olasız."*¹⁰

İbrâhim Has, Hasan Ünsî'nin karakteristik özellikleri hakkında da bilgi verir. Onun anlattıklarından hareketle, Ünsî'nin bazı özelliklerini tesbit etmek mümkün olmaktadır:

Yüzü nûrlu, beyaz ve yuvarlak çehreli, geniş alınlıdır. Siyah gözlü, hilâl kaşlı, çekme burunludur. Yanakları üzerinde belirgin bir kırmızılık vardır. İnce ve küçük dudaklıdır. Dişleri bembeyazdır. Konuşmaları hikmetli, düzgün, tatlı ve etkilidir. Boyu orta, elleri büyük fakat ölçülü ve düzgündür.¹¹

⁹ *Menâkıb-nâme-i Hasan Ünsî*, s. 5.

¹⁰ *Menâkıb-nâme-i Hasan Ünsî*, s. 5.

¹¹ *Menâkıb-nâme-i Hasan Ünsî*, s. 8.

Devrinde İstanbul şeyhlerinin en saygınlarından olan Hasan Ünsî, zühd ve takvâ ehli bir sûfidir. Duâsı makbûl, hâl sahibi kişilerdendir. Münzevî yaşamayı sever. Aydınoğlu tekkesine geçtikten sonra kırk bir sene içinde ancak üç kez dışarıya çıkmıştır.¹² Oturduğu tekkenin zelzeleden zarar görmesi üzerine inzivâ köşesinden ayrılmak zorunda kalan Ünsî, bir keresinde Cuma namâzını Sultân Ahmed Câmii'nde kılmak durumunda kalmış; ikinci defa Üsküdâr'da Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin türbesini ziyâret etmiş, bir başka zaman da, gönderilen bir hatt-ı hümâyûn ile davet olunduğu saray düğünü için Ok Meydânı'na gitmiştir.

Ömrünü sürekli riyâzet ve mücâhede ile geçiren Ünsî, kendi ifadesiyle, "altmış sene ayaklarını uzatıp yatmamış", geceleri kâim, gündüzleri sâim bir kâmidir. Dervişlerine, "*Ben riyâzet ve mücâhede üzere ömür geçirdim, nice günler aç kaldım ve yirmi yaşımdan beri bir yanım üzere yatmadım ve ayaklarımı uzatmadım bunlardan mâadâ nice meşakkat ve mihnetler çekdim ki, söylesem inanılmaya.*" derdi.¹³ Gerek sülûkunda ve gerekse sülûkundan sonra aç ve susuz çok büyük emekler çektiğini şu sözleriyle anlatmaktadır:

*"İlm-i zâhir için nice meşakkatler ve nice zahmetler çekdim ki ta'bir olunmaz. Ya ilm-i bâtın için nice derd ü belâ ve nice cevr ü ezâ mübtelâsı oldum. Şöyle ki, yemeği içmeği terk eyledim. Ale'd-devâm perhîz üzre idim. Ve uykuyu terk edip gece ve gündüz sa'y-i belîğ ile işime meşgûl idim. Câ-be-câ uyku gelir uyur oldum. Çilleye girdim. Bir nice yıllar çille içinde oldum. Çilleye dahi alışdım. Uyumağa başladım. Bu kez çilleyi bıraktım. Perçem salıverdim. Perçemi bir ip ile tavanın halkasına bağladım, işime olur idim. Uyku gelip tapındıkda ol ip perçemimden çekerdi. Gözüm açılırdı. Bir nice sene dahi bu hâl ile oldum. Buna dahi alışdım. Tapınıp ip perçemimden çekdikde uyanmaz oldum. Şöyle ki, başım perçemimden asılı râhat ile uyur oldum. Perçemimi tıraş eyledim. Bir demrenli ok tedârik eyledim. Okun yelek tarafını yere vaz' edip demrenini alnıma dayadım. Uyku gelip dayandıkça okun demreni anlıma batar idi. Gözüm açılır idi. Şöyle ki, alnıma nasır oldu. Bundan ileri büyük mücâhede ve nice mihnet ve derd çekdim ki, söylesem itikâd olunmayacak mertebedir. Yedi gün aç kaldım. Şâkirdlerim ve dervişlerim ve halfelerim katı çok idi. Ekserisi ganîler idi. Onlardan nesne taleb etmedim. Şöyle ki, namâzı ayak üzre kılamaz oldum. Olduğum odanın rafları üzre fareden kalmış kuru etmek ufakları olur. Onu aradım. Bulamadım. Ve bir kimseye bu hâli izhâr etmedim. Bundan yüce nice riyâzetler çekdim ki, helâk olmağa bir ramak kalmış idi. Allahu Taâlâ bana sonra rızık ihsân eyledi. Sırr-ı Hudâ'ya böyle böyle nice riyâzet ve mücâhede ile eriştim."*¹⁴

Maneviyât yolunda çok sert bir mücâhede potasından geçen ve nefisini ipek gibi güzel ahlak ile bezeyen Ünsî'nin kapısı, sadece gönül hastalarına değil, beden hastalarına da açıktır. Öyle ki, nefesi hastalara şifâ ve bakışları sülûk ehline kimyâdır. Dile getirdiği husus sûrete bürünür, ağzından

¹² İbrâhim Hâs, Kelâm-ı Aziz'de de, "elli seneden mütecâviz dışarı çıkmamışlar idi. "der (*Kelâm-ı Aziz*, s. 10).

¹³ *Menâkıb-nâme-i Hasan Ünsî*, s. 9.

¹⁴ *Kelâm-ı Aziz*, s. 43

çıkan her söz vücûda gelir. Tasarruf ehli, sûri ve manevî keşif sahibi bir kâmidir. Sohbetlerini zâhir makamı üzere yapar, ahadiyyet ve vahdet-i vücûd sırlarını dile getirmez, sadece imâ ile yetinirdi. Meclisinde tevhid sırlarıyla ilgili olarak kimseye bir söz söyletmezlerdi. Seksen bir yıllık ömrünü bu hal üzere geçirmişti.

Hasan Ünsî, başına Halvetî Şa'bânî erkânı üzere siyâh tâc sarınır, üzerinden de beyâz risâle (dâl) sarkıtırdı. Eski, fakat temiz bir elbise ve ayağında eski bir pabuçla dolaşırdı. Gösterişli ve kıymetli nesnelere itibâr etmezdi. Dervişlerine alaca kaftan, süslü ve pahalı giysi giymemelerini tavsiye ederdi. Ancak giyen olursa onlara her hangi bir şey söylemezdi. Sırtına geçirdiği elbiseyi parça parça oluncaya değin çıkarmazdı. Bir elbisesini kırk beş sene giydiği bilinmektedir. Onu da, ısıtmadığı için çıkarmak zorunda kalmıştır.¹⁵ Hasan Ünsî, genellikle seccâde üzerine, nâdiren de minder üzerine oturur ve yastığa dayanmazdı. Sürekli abdest ile dolaşır, her abdest aldığında ayaklarını yıkar, mest giyip üzerine mesh etmezdi. Ömründe soyunup yatmamış, gece veya gündüz kimse uyurken görmemiştir. Vakitli-vakitsiz yanına ne zaman gidilse, "Hû" diyene kapısını açardı. Bir aşk, irfân ve vahdet ehli olan Ünsî, çevresinde geniş bir öğrenci kitlesi olmakla birlikte münzevî yaşamayı yeğlemiştir. Eserlerinden ve menâkıbından anlaşılacağı üzere, O, iç dünyasında, kelimenin tam anlamıyla "yalnız" bir gönül adamıdır. Uzun denebilecek ömründe, dünyada bir yolcu yahut bir garîb gibi yaşamış, anlaşılammıştır. Pek çok şiirinde ifade ettiği bu halet-i rûhiyyesini şu müfredi çok güzel yansıtmaktadır:

Bensiz sensiz dolu cihân bilmeyendir ben ü sen

Bilinmedi sırrı nedir geldi Ünsî gitdi Hasen (406)

Hasan Ünsî, Hz. Pîr Şa'bân-ı Velî el-Kastamonî el-Halvetî'nin kurmuş olduğu erkânın Karabaşîyye kolundan yetişmiş bir mürşid-i kâmil, âlim, ârif ve şâir bir kişidir. Ünsî'nin mürşidi, bu erkânda Pîr-i sâni diye anılan Karabaş-ı Velî namıyla şöhret bulan Şeyh Ali Alâeddin Atvel'dir.

Halvetiyye/Şa'bâniyye mesleğine mensup bir mürşid-i kâmil olan Şeyh Hasan Ünsî'nin silsilesi,¹⁶ tarîkatın kurucu pîrinden itibaren kendisine doğru şu şekilde gelmektedir.

1-Pîr-i tarîkat Şeyh Şa'bân-ı Velî¹⁷ (d. 976/1499-ö. 5 Mayıs 1569).

¹⁵ Kırk beş sene giydiği söz konusu üstlük, başında bulunan siyâh tac (kisve), üzerindeki elbise ve Karabaş-ı Velî'nin verdiği asâ vefât ettiğiinde, emaneten İbrâhim Hâs'a intikal etmiştir (*Menâkıb-nâme-i Hasan Ünsî*, s. 10).

¹⁶ Bu silsile için ayrıca bkz. Enderûnî Şeyh İbrahim Ağa, *Mürâselât*, MÜ. Ktp. Tasnif Dışı yz., s. 203 vd.; İbrahim Hâs, *Silsile-i Tarîkat-i Halvetiyye-i Karabaş-ı Velî el-Kastamonî*, Süleymaniye Ktp. HM. Ef. Bl. Nu: 2707.

¹⁷ Silsile için bkz. *Mecmûa*, Millî Ktp. A/476-101a-103a; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, C. IV, s. 12.

- 2-Şeyh Osman Efendi (Kastamonulu, ö. 1569).¹⁸
- 3-Şeyh Hayreddin Efendi (Kastamonulu, ö. 1571).
- 4-Şeyh Abdülbâki Efendi (İskilipli, ö. 1582).
- 5-Şeyh Muhyiddin Efendi (Kastamonulu, ö. 1604).
- 6-Şeyh Ömer Fuâdî (Kastamonulu, ö. 1636).
- 7-Şeyh İsmail Efendi, Çorumî (d. ? Çorum/ ö. 1647, Kastamonu).¹⁹
- 8-Şeyh Mustafa Muslihüddin Çelebî (ö. 1659).²⁰
- 9-Şeyh Karabaş-ı Velî Aliyyü'l-Atvel (d. 1611-12, Arapgir / ö. 1686, Mısır).²¹
- 10-Şeyh Hasan Ünsî (ö. 1724.).²²

Hasan Ünsî'nin üç eseri bilinmektedir:

1. Kelâm-ı Azîz

Kelâm-ı Azîz, Ünsî'nin sohbetleri sırasında tutulan notlardan meydana gelmiştir. Eseri derleyen İbrâhim Hâs girişte şunları söylemektedir:

"Bu fakîr-i dil-rîş Hâs İbrâhim Dervîş ekser meclis-i saâdetlerinde fukârâ ile maân hâzır olur idim. Huzûr-ı saâdetlerinden taşra çıkdıkda ol meclisde buyurdıkları kelâm-ı dürer-bârlarını muhkem hıfz edip bulunduğum meclisde buyurdıkları kelâm-ı kirâmilerini, buyurdıkları vech üzere cem'ine mübâşeret eylemek derûn-ı fakîrâneme câygîr idi. Allahül'-hamd, müyesser oldu. Bu fakîr-i derdmende Hazret-i Şeyh'in dest-i kirâmîlerinde tevbe müyesser olaldan tâ Hazret-i Şeyh'in vefâtlarına gelince fukârâ ve hulefâlarına alenen her ne gûnâ buyurdular ise, ol kelimât-ı derârîleri bir yere getirip cem' eyledim. Ve ismini Kelâm-ı Azîz tesmiye eyledim. Kırâ'at ve gûş buyuran ihvân, tullâb ve âşıkân hazerâtı Hazret-i Şeyh'in kelâmlarının esrâr-ı maânîlerinden

---

¹⁸ Post-nişîn olarak çok az bir zaman görev yapan bu zatın ismi, Ömer Fuadî'nin Menâkıb-nâmesi'nden başka bir yerde geçmemektedir.

¹⁹ Hüseyin Vassâf'ın belirttiğine göre, Şam'da Hz. Bilâl-i Habeşî türbesi civarında medfun olup irşâd süresi 11 senedir (bkz. *Sefîne-i Evliya*, C. IV, s. 12).

²⁰ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, C. IV, s. 12.

²¹ Hüseyin Vassâf, bu zâtın 1073/1663 senesinde vefât ettiğini ve irşâd süresinin 16 sene olduğunu söyler (Bkz. *Sefîne-i Evliya*, C. IV, s. 12. Ayrıca bkz. Sâdık Vicdânî, *A.g.e.*, s. 212).

²² Silsile için bkz. Sadık Vicdanî, *A.g.e.*, s. 215. Burada şu hususun hatırlatılmasında yarar vardır. Bilindiği üzere Zât-ı uluhiyyet tek olduğuna göre zâtî irşâd yetkilisi de tektir. Şu halde, irşâd ile yetkili kamillerden bazılarının yetkisi sıfatlar tevhidine; bazılarının da zat tevhidine kadardır. Sıfat mürşidine tasavvuf tarihinde "tekkenişîn" veya "tekke şeyhi" de denmektedir. Burada menâkıbını ele aldığımız Hasan Ünsî bir sıfat postu olsa gerektir. Zirâ silsile, zat tevhidinden irşâda yetkili olan Muhammed Nasûhî-i Üsküdarî (ö. 1131/1718, İstanbul) ile devam etmektedir.

*zevkyâb olduklarında Hazret-i Şeyh'in rûh-ı tayyibelerine Fâtiha ile yâd buyurduklarında bu fakîr-i derd-mend Hâs İbrâhîm-i müstemendi yâd buyurmaları mercûdur. Ümîddir ki dirîğ buyurmayalar."*²³

İbrâhîm Hâs, eserin başında Karabaş-ı Velî ve Ünsî'nin biyografilerini kısaca ve ana hatlarıyla yazdıktan sonra derlediği sohbetlere geçmektedir. Bu sohbetlerin her faslı derleyen tarafından "Ve yine buyurdular ki" şeklinde tasnif edilmektedir. Ünsî'nin ele aldığı her bir konu sülûk ehli tarafından tefekkür edilmesi gereken ince ve derin ayrıntıları içermektedir. Bu arada bazı sohbetlerden Ünsî'nin erkânıyla ilgili bilgiler de elde edilmektedir. Bu konular kaydedilirken İbrâhîm Hâs tarafından numaralandırılmıştır. Kelâm-ı Azîz, tarafımızdan (Tatçı, 2001) yayınlanmıştır.

2. Sırr-ı Ahadiyyet

İbrahim Hâs'ın yazdığı Menâkıpnâme'de; Silsile-i Tarîk-i Halvetiyye adlı eserinde ve diğer bazı kaynaklarda Hasan Ünsî'nin Sırr-ı Ahadiyyet isimli ikinci bir eserinden daha söz edilir.²⁴ Bu eser de, "Kelâm-ı Azîz" gibi Ünsî'nin sohbetlerinden derlenmiştir. Nazım ve nesir olarak ve Arapça, Farsça ve Türkçe derlenip kaleme alınan eserde tevhîd ve ahadiyyet sırları on iki makâm üzere açıklanmaktadır. Eserin bir nüshası Millet Kütüphanesi'nde olduğu belirtilmekteyse de, (bkz. Ali Emiri, Arabî, Nu: 4495) yaptığımız incelemeye göre, bu yazma Ünsî'ye ait görünmemektedir.

3. Dîvân

Ünsî'nin, bu makalenin konusu olan Dîvân-ı İlâhiyât'ı, geniş olarak değerlendirecektir.

2. ÜNSÎ'NİN DÎVÂN-I İLÂHİYÂT'I

2.1. DÎVÂN'IN ŞEKLİ YAPISI

Hasan Ünsî'nin Dîvân'ı, bir "Dîvân-ı İlâhiyât"tır. İbrâhîm Hâs'ın Menâkıb-nâme'de verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere, O, şiirlerini kaydettiği müsveddelerinde bu manzûmelerden, "İlâhî" şeklinde bahsetmektedir. Nitekim, Dîvân'ının en önemli yazması olan MÜ nüshasında manzumelerin başlığı hep bu adla kaydedilmektedir. M nüshasında ise, başlıklar müstensih tarafından değiştirilmiş, "Ünsî'nin rûhaniyetinden izin talebi" babında "Destûr" şeklinde yazılmıştır.

²³ *Tasavvufî İncelikler (Kelâm-ı Azîz)*, s. 11.

²⁴ *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu*, İstanbul 1947, s. 643.

Ünsî, şiirlerinin, herkesin kendi hâlince anlayacağı birer güfte olduğunu söyler. Bu kavram, tekke geleneği içinde yazılan "ilâhîler" in aynı zamanda bestelenmek üzere yazıldığının bir delilidir. Ancak, biz Onun bu şiirlerinden şu ana kadar bestelenmiş bir örneğe rastlamış değiliz:

Kenz-i Hakk'a mahzen oldu anla gönül Ünsiyâ

Herkesin hâlini söyler kulak dutsan güftesi (312/6)

Ünsî Dîvânı'nın önemli özelliklerinden birisi, mürettep olmamasıdır. Yine İbrâhim Hâs'ın aktardığına göre, Ünsî, öğrencisi İbrâhim Hâs'ın, bu şiirleri derlerken tertip etmemesini, eline geçeni yazmasını istemiştir. Bilindiği gibi yazılış sırasına göre kaydedilen tasavvufî dîvânlarda, o şiirlerin, seyr ü sülûk sırlarını zâhir etmesi gibi bir özellik söz konusudur. İşte bunları düşünen Ünsî, manevî seyrinin izini, öğrencisi İbrâhim Hâs'a "hemen eline gireni yaz" diyerek kaybettirmektedir. Bu ifade, sülûk ehlinin kendi yaşadıklarını okuyucudan örtmek için müracaat ettikleri bir yöntemi de açığa çıkaracak niteliktedir. Bu eserde de, Ünsî'nin isteği doğrultusunda hurûf-ı hecâ tertibine itibâr edilmemiştir. Dîvânda bulunan 424 şiirin 259'u aruzla yazılmıştır. Aruzlu şiirlerinin hemen hepsinde çok miktarda imâle ve zihâf kusurları bulunmaktadır.

Bunların kalıpları sırasıyla şöyledir:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün, 63, 64, 147, 207, 219, 238, 239, 278, 346.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün, 24, 25, 27, 43, 46, 48, 52, 53, 54, 56, 57, 62, 65, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 85, 86, 88, 89, 97, 103, 106, 107, 119, 126, 144, 145, 146, 148, 159, 164, 166, 167, 176, 179, 180, 181, 191, 193, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 204, 205, 206, 208, 210, 211, 218, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 244, 246, 257, 258, 260, 261, 264, 265, 271, 272, 275, 277, 279, 280, 282, 283, 284, 290, 293, 297, 298, 300, 302, 303, 304, 307, 308, 310, 311, 312, 314, 323, 324, 325, 328, 332, 333, 334, 335, 336, 349, 353, 355, 356, 357, 358, 364, 368, 370, 372, 376, 382, 384, 387, 389, 391, 392, 395, 397, 399, 400, 403, 404, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 417, 418, 419, 421.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün, 26, 32, 95, 118, 299, 345, 380, 393, 394, 396, 398, 401, 405, 416, 420.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün, 203, 366, 390.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün, 202, 209, 329.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün, 44, 45, 66, 83, 84, 96, 102, 123, 124, 161, 162, 163, 165, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 192, 194, 213, 214, 215, 216, 217, 221, 222,

223, 224, 225, 240, 242, 263, 268, 270, 273, 276, 285, 288, 292, 295, 296, 305, 306, 313, 315, 316, 317, 320, 350, 352, 354, 359, 361, 367, 371, 377, 386, 402.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün, 18, 110, 112, 113.

Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün, 309.

Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün, 212, 348, 383.

Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün, 93, 94, 105, 104, 196, 228, 243, 247, 269, 287, 289, 294, 327, 347, 369, 374, 388.

Aruzlu şiirlerin 221 adedi, gazel şeklinde yazılmıştır: 24, 25, 27, 43, 44, 45, 46, 48, 52, 53, 54, 56, 57, 63, 64, 65, 66, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 93, 94, 95, 96, 97, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 118, 119, 123, 126, 144, 145, 146, 147, 148, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 242, 243, 244, 246, 247, 257, 258, 260, 261, 263, 264, 265, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 289, 290, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 320, 323, 324, 325, 327, 328, 329, 332, 333, 334, 335, 336, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 361, 362, 364, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 374, 376, 377, 382, 383, 384, 386, 387, 388, 389.

Diğer aruzlu şekiller içinde dört tanesi murabba (26, 110, 112, 113), biri Muhammes, (127), yine bir tanesi Müseddestir(124).

Bunların dışında, on altı beyitlik "Beyân-ı Heyûla" başlıklı bir mesnevî (390); on beş adet müfredât, 9 adet de Rübâî bulunmaktadır. Rubâîler, klasik rübâî vezinleriyle yazılmamışlardır. Bu kavram, kelimenin "dörtlük" anlamıyla kullanılmaktadır.

Heceli şiirlerin 112 tanesi koşma şekliyle yazılmıştır. Bu şiirlerin numaraları şöyledir: 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 22, 28, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 58, 59, 60, 61, 67, 68, 69, 70, 74, 90, 91, 92, 98, 99, 100, 101, 108, 109, 111, 114, 115, 116, 117, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 203, 245, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 373.

Heceli şiirlerin içinde 44 tanesi gazel şeklindedir. Bilhassa mutasavvıf şairlerde görülen heceli gazellerin, Ünsî'de bir hayli örneği vardır. Söz konusu şiir şekli, mutasavvıf şairlerin şekilden çok muhtevaya önem vermesinin bir göstergesidir.

Heceli gazeller şunlardır: 4, 23, 33, 47, 55, 71, 72, 82, 87, 120, 121, 122, 160, 220, 226, 227, 235, 241, 248, 256, 259, 262, 266, 267, 274, 281, 286, 291, 301, 318, 319, 320, 321, 322, 326, 330, 331, 343, 344, 347, 351, 360, 363, 375.

Heceli şiirlerden birisi de, müseddes(altılı)tir: 125.

Ünsî'nin eserinde altı tane tarih manzumesi bulunmaktadır: 376, 377, 378, 379, 380, 381. Bunlardan beş tanesi, Ünsî'nin kendi vefatına düştüğü tarihtir. Ünsî Dîvânı'nda ayrıca bir na't-ı şerîf (250), bir de elif-nâme bulunmaktadır (193). Elif-nâme'de, geleneğin aksine "Ye" den başlanıp "elif"e doğru gelinmiştir.

2.2. Dîvânın Muhtevası ve Dili

Hasan Ünsî Efendi, İbrâhim Hâs'ın ifadesiyle "*Arabî, Farişî ve Türkî elsine üzerine çok nazm demiştir ve her birinde nice esrâr ve maânî beyân etmiştir. Müdevven dîvânı vardır. İlâhiyâtı ser-be-ser esrâr ve hakâyıkdır.*"²⁵ İbrâhim Hâs'ın bu ifadeleri, Ünsî'nin üç dilde yazdığı şiirlerinin aynı dîvânda bir araya getirildiğini belirtmekteyse de,²⁶ derlenen bu şiirler, Türkçe ilâhîlerden ibarettir. Dîvân'da, sadece bir Arapça şiir ile Farsça iki beyit bulunmaktadır. Şu hâlde İbrahim Hâs, Arapça ve Farsça olan şiirleri ya dışarda bırakmış olmalıdır veya bu şiirler Ünsî'nin müsveddeleri içinden çıkmamıştır.

Hasan Efendi şiirlerini "Ünsî" mahlasıyla yazmıştır. Bu mahlası, O, genellikle klasik tasavvufî terimlerinden birisi olan "Ünsiyet" makamıyla tevriye oluşturacak şekilde kullanmıştır.

Türkçe şiirlerinden oluşan dîvânında hece ve aruzla yazılmış 424 şiir bulunmaktadır. İlâhîler, şiir tekniği yönünden zayıf olmakla beraber, muhteva yönünden son derece doludur ve mânidârdır.

Ünsî, geleneğe mensup bir şairdir. Niyâzî-i Mısrî'nin şöhretinin zirvede olduğu ve ilâhîlerinin dilden dile dolaştığı bir zamanda yaşayan Hasan Ünsî, bu ilâhîlerinde, hem ifade tarzı, hem de işlediği konular bakımından, özellikle Niyâzî'nin ve Yûnus Emre'nin çizgisinden yürümektedir.

²⁵ *Menâkıb-nâme-i Hasan Ünsî*, s. 209. İbrahim Hâs, bu bilgileri *Tezkire-i Hâs* adlı eserinde de "Çok kerâmetini tahrir ederdim. Beş yüz mikdârı ilâhiyâtı vardır. Farişî ve Arabî ilâhiyâtı dahi vardır." şeklinde vermektedir. Bkz. Süleymaniye Ktp. HM. Ef. Bl. Yz. Nu: 4543, s. 39.

²⁶ *Evlîyâlar Ansiklopedisi*, "Ünsî Hasan Efendi" Türkiye Gazetesi Yay., İstanbul 1993, s. 114; M. Serhan Tayşi, *A.g.e.*, s. 307.

Onun şiirinin en önemli özelliği, İbn Arabî'den ve Mevlânâ'dan beri geliştirilerek kullanılagelen klasik sûfî terminolojisini Yunus Emre üslûbuyla ifade etmesidir. Yûnus Emre'nin "Çıktım erik dalına" şeklinde başlayan meşhur şiirine "Nazîre-i Yûnus Emre" (Şiir: 245) başlığıyla tanzîr etmesi, Ünsî'nin, daha tasavvuf yoluna intisap etmeden okuttuğu Mevlânâ, ve İbn Arabî'den başka Yûnus'u çok iyi tanıdığını göstermektedir. Yine;

İlâhî bir 'aşk ver bana

Ayrı nihân görmeyeyim

Yanuban küllî kül olam

Varlık hemân görmeyeyim (115/1)

dörtlülüğüyle başlayan ilâhîsi, "İlâhî bir aşk ver bana/Kandalığım bilmeyeyim" diyen Yûnus'a bir naziredir. Bu misalleri, gerek Yunus ve gerekse Niyâzî'den karşılaştırarak çoğaltmak mümkündür. Diğer taraftan, dîvânındaki nazirelerinden başka, biyografik bilgilerinden hareketle, Ünsî'nin, Şeyhi Karabaş-ı Velî'nin Limni'de birlikte olduğu Niyâzî-i Mısırî'yi yakinen takip ettiğini, şiirlerini okuduğunu tahmin etmek hiç de zor değildir.

Ünsî'nin Dîvân-ı İlâhîyât'ı, kendi sağlığında mürettep hale getirilmemiştir. O, ömrünün son günlerinde öğrencisi İbrâhim Hâs'ı yanına çağırarak, dağınık haldeki şiirlerinin, vefâtından sonra yazılış sırasına göre tertibini vasiyet etmiştir:

*"Şu ilâhîleri sen dîvân eyle diye kendi ilâhîlerini işâret buyururlar idi. Ammâ ilâhîleri henüz fakîre teslîm buyurmamışlar idi. Ve buyurdular ki, müretteb olmasın, hemen eline gireni yaz, dîvân eyle dediler."*²⁷

*"...Bir gün Hazret-i Şeyh bu fakîre yine buyurdular ki, hayli zamandır sana demiş idim ki ol vakt şol ilâhîlerimi dîvân eyle. Şimdi ol vakt geldi, sen bu ilâhîleri al deyip cümlesini bir sandık ile fakîre teslîm buyurdular ve dîvân olmağa tekrar emir buyurdular ve nâ-ehl eline vermeden gayet ihtirâz eyle diye tenbîh ve tekîd buyurdular. ...Tekyelerinde tevhîd ve devrân oldukda, esrâr-ı ilâhiyyeden olan ilâhiyyâtı okutmazlar idi. Zâhirden, duâya ve münâcâta müteallık olan ilâhiyyâtı okuyun derler idi."*²⁸

Burada Ünsî Dîvânı'nın muhtevasından kısaca bahsetmekte yarar görüyoruz:

Ünsî'nin dîvânı, bir "Dîvân-ı İlâhîyât"tır. Bilindiği gibi tasavvufî şiirin en önemli özelliği "ledünnî" olmasıdır. Tasavvuf ve onun verâsında olan ledün ilmi, insanın, Allah, insan ve eşya kavramları

²⁷ *Menâkıb-nâme-i Hasan Ünsî*, s. 219.

²⁸ *Menâkıb-nâme-i Hasan Ünsî*, s. 221.

içinde iç dünyasında yaşadığı aşk ve hikmetle doğrudan alakalı bir düşünce ve yaşayış sistemi ortaya koymaktadır. Bu ilimlerin en temel kavramları muhakkak ki, vahdet ve kesret, ayniyet ve gayriyet, aşk, gönül ve irfan, nefis ve rûh, tecellî ve zuhûr gibi yoğun manâları olan kavramlardır. Bu kavramlar, daha da çoğaltılabilir. Ünsî'nin şiir külliyâtı içinde söz konusu edilen esas mevzu da yukarıda zikrettiğimiz kavramlarla doğrudan ilgilidir.

Kendisinden önce ve sonra gelen pek çok mutasavvıf şair gibi, Ünsî de yaşadığı manevî hâlleri bilgiye dönüştürürken genellikle metaforik (istiareli, sembolik) bir üsluba müracaat eder. Bu bağlamda, onun kullandığı söz konusu remzî üslup, soyut konuların somut kavramlarla verilmesinden başka bir şey değildir. Bu üslupta, bilinen, görünen ve madde olarak algılanan değerler, bazı yönleriyle, bilinmeyen, görünmeyen ve manâ olan değerlere benzetilmektedir.

Örneğin, rüzgâr (yel) estiğinde denizde dalgaların meydana gelmesi gibi, aşkın verdiği cezbe de âşkın gönlünü kaynatıp coşturur. Bu benzerlik sebebiyle yel, cezbe ve aşk hâlinin istiaresidir:

Aşk yeli benden eser kaynatdırır aşk denizin

Savurur külüm havaya tozumu ummâna hem (279/2)

Bu örnekten de anlaşılacağı gibi, mistik metaforların tahlilinde sembolleri çözerken, dıştan içe gelmek ve kavramı gönül dünyasına uyarlayarak çözümlenmek esastır.

Her mistik şair gibi Ünsî'nin şiirinde de, anlamları kendisinden önce teşekkül etmiş manevî bazı semboller bulunmaktadır. Bunlar, sûfî şairin yaşadığı rûhî hâllere bağlı olarak birer anlam kazanmaktadırlar. Söz konusu metaforlar(istiareler)ın çözümlenmesi, gerçekte şairin aşk, hâl, tefekkür ve irfân dünyasını ortaya koyacağı gibi, eşya ve insanla ilgili değerleri nasıl algıladığını göstermesi bakımından da önemlidir.

Ünsî, aşkı ve irfânı esas alan ve hedefi Vahdet-i vücûd olan Şa'bâniyye-i Halvetiyye mesleğinin bir mensûbudur. O, vücûd birliği görüşünü anlatırken, daha çok "ayn" (asıl, öz, hakikat) kavramıyla bunun zıttı olan "gayn" veya "gayr" (kesret, çokluk, zuhur) kavramlarını mukayese eder.²⁹ Bilen, gören ve idrâk eden ârifler için ayn ile gayn aynıdır. Gayn (Gayr, mâsivâllah) bir zandan ve şüpheden ibarettir. Ünsî'nin, şiirleri içinde en çok durduğu kavramlardan ikisi, söz konusu kavramlardır: Bu mevzunun işlendiği en yoğun şiirlerinden birisi şöyledir:

Çün o zât âlemü'l-gayb bu şehâdet 'aynıdır

²⁹ Bu kavramlar için bkz. Ahmed Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, (Haz. Mustafa Tahralı- Selçuk Eraydın), İstanbul 1989, s. 12. Eserin girişinde, hazırlayanlar tarafından ele alınan "Ayniyet ve Gayriyet" başlıklı incelemeyle krş.

Âlem-i lâhût nâsût ma'nâda bir ma'nidir

Bu ta'ayyün lâ-ta'ayyünden beri tevhîd-i zât
'Ayn-ı âlem gayr-ı âlem diye nâdân zannıdır

.....

Fâ'il-i mutlakdan özge kimse yokdur arada
Mir'âtın zîverleri hep ol cemâlin zeynidir

Zât-ı vahdetdir bu kesret sırr-ı Hû'dur her ne var
Bu görünen 'aynıdır hep örtüsü çün gaynıdır

Ünsi'nin hep cümle sözü ahadiyyet nüktesi
İlm-i ledün denen 'ilim sözlerinin 'aynıdır (356)

Ünsî, "ayın" ve "gayın" kavramlarını, sülûk ehlinin hangi irfân mertebesinde tefrîk edeceğini de belirtir. Ona göre, ehline, 'ayın cem'; gayın da fark hâlinden ibarettir. Gaynı 'ayın bilmek, vahdet-i vücûda ulaşınca mümkün olacaktır:

Aydın cem' gayın farkdır ehline
Gaynı 'ayın bildi giden yoluna
Erdi 'ayna eren vahdet iline
Ermeyeni görüp anda n'eylerem (74/10)

Yukarıda ele alınan ayn ve gayn münasebeti, yine pek çok beyitte, hüviyyet (öz, asıl) ve heyûla(madde, zuhûr) terimleriyle de söz konusu edilir. Ünsî, *Beyân-ı Heyûlâ* başlığıyla yazdığı mesnevîsinde ve bununun *Şerh-i Hüviyyet* başlıklı izahında, konuyu İbn Arabî üslûbuyla değerlendirmektedir:

O mazhardır heyûlâya bu zâhir
Hüviyyâta bu âsâr u mezâhir

Heyûlâ maddedir lîk sûret oldu
Hüviyyete heyûlâ sûret oldu

Heyûlâ neye derler derse bir er
Heyûlâ aslıdır odur bilen er

Heyûlâdır müsemmâ ism-i sûret
Hüviyyet görünen âsâr-ı sûret

Heyûlâ ism-i mevcûd cism-i ma'dûm
Kimin ismi isim değildi ma'lûm

Olur lâhût nâsût farkda ayrı
Bu cemü'l-cem' vâhid, değil ayrı

Heyûlaya ehl-i 'Ankâ dediler
Cem' u farkı duyup gizlediler

Heyûlâya olan mazhar o cânlar
Tene cânadır cânâ tendir dediler

Hakîkatde heyûlâ 'Ankâ birdir
Asıl denmez bular bir gizli dildir

Hüviyyet hem heyûlâya mukâbil
Bu sırrı her kim anlarsa o kâmil

Heyûlâ fi'l-mesel tohm-ı şecerdir
Bu tevhîdde şecer tohmu semerdir

Yeter Ünsî yeter bu gizli sözler
Sözün mestûr değil ammâ kim anlar (390)

"Şerh-i Hüviyyet: Heyûlânın vücûdu mevhûm ve ma'dûm olmasıyla bile tekaddüm-i zâtîsi o madde olması itibâriyle hüviyyete biz'-zât mukaddemdir ve asıldır³⁰ ve bi'l-'akisdır. Ya'ni hüviyyet-i vücûd-ı mevcûd ve muhakkak ve sâbit olup ve heyûlâdan ma'hez ve sûret olmasıyla bile heyûlâya

---

³⁰ asıldır: vâsıldır M.

mukaddemdir. Ve asıldır. Zîrâ ki, heyûlânın vücûdu hüviyyet ile sûret buldu ve mevcûd oldu. Ve sûret ile kâ'imdir. Gerçi hüviyyet heyûlâyâ sûret oldu. Ammâ sûret-i asl heyûlâ bile kâ'im olacak iken hilâfün-li-'akl, asl-ı sûret ile kâ'im oldu. Bu i'tibâr için hüviyyet heyûlâyâ asıl ve madde oldu. Ünsî, Halvetiyyeye mensup bir şairdir. Meşrep ve mizaçları yönüyle Hz. Ali'ye benzeyen bu erkân mensupları, Tanrı'yı yalnız bir ortamda andıkları için "Halvetî" şeklinde anılmışlardır. Bu anlamda halvet, kâmil insanın tavsiye edeceği bir süre içinde uygulanır. Dolayısıyla halvet, erbaînle karıştırılmamalıdır.³¹ Ünsî bu kavramı doğrudan veya dolaylı olarak pek çok yerde ifade eder. Bir beytinde:

Dostlarını terk edenler âşinâdır dost ile

Yâr ile halvet dileyen sürsün ağyâr varlığın (181/3)

diyerek, halvetin önemini vurgular. Ancak söz konusu "halvet" kavramı, erkân içinde yetişen sûfiler tarafından "halk içinde Hak ile olmak" ve "kesrette vahdeti yaşamak" anlamında da kullanılmıştır. Hasan Ünsî, gerçi mizâcen tenhada yaşamayı seven bir kişi olmakla birlikte, bu kavramı yine, halkı terk edip Hak ile Hak olmak anlamında zikretmektedir.

Ünsî, şiirlerinde kevnin ve insânın yaratılışıyla ilgi derin sırlar dile getirir. İnsanın oluşumunda cândan nutfeye ve nutfeden kan pıhtısına nasıl geldiği, bunun çocuğa dönüşümü ve buradan da kemâle nasıl ulaşıldığı bir gazelde şöyle anlatılır:

Nutfe olur cân murguna kan olup hem cânın kafes

Hep bu kanlar şemsden erer gizli cânâ cânâneler

Hîç bu kafese taşradan bir cân gele ede duhûl

Sırrı anla sen kıl sükût hoş sakladı pîrâneler

Yerin altı üstüne gelse zâhir olur anda nebât

Her ân nebâtdan nutfeler hâsıl olur yegâneler

Nutfe düşer kân-ı rahme karışır birbirine

İki su bir oğlan olur kanlar içüp hoş kanalar

³¹ Erbaîn sâlikler için değil hilâfet sahipleri içindir. Bkz. Hasan Ünsî Şa'bânî, *Tasavvufî İncelikler*, Ankara 2001, s. 15-22.

Bu sırr-ı 'aşk cândan içeri Ünsiyâ olundu hem

Sızındısı bahra düşe yüz gösterir dür-dâneler (388)

Ünsî, aşk-ı dâimiyi yakalayan ender sûfilerden birisidir. O, pek çok mutasavvıfta görüldüğü gibi, aşkı geçici bir süre yaşayıp irfânda karar kılmamıştır. Fakat, O, sadece aşk-ı ilâhînin bir "girdâb-ı belâ" olduğunu da bilir. Bu sebeple Ünsî, aşka önem verdiği kadar irfâna da aynı önemi vermiştir. Denebilir ki, aşk ve irfân onda paralel seyretmektedir. Ünsî'nin bu hâl üzere yaşamasında, derûnî derdinin, tefekkürünün, terk ve tecrîd üzere yaşamasının önemli payı vardır.

Ünsî, şiirlerinde, aşk kavramı etrafında, "nâr-ı aşk, aşk odu, aşk şarâbı, bâd-ı aşk, esb-i aşk, serâb-ı aşk, neccâr-ı aşk, serdâr-ı aşk, şehir-i aşk, bâzâr-ı aşk, deryâ-yı aşk, gaddâr-ı aşk, dürr-i aşk" gibi çok renkli mecâzlar (teşbih ve istiareler) kullanır. Bu mecâzların tamamını burada değerlendirmek mümkün olmamakla birlikte birkaç misal vermekte fayda vardır.

Aşk'ın istiare yoluyla askere benzetildiği bir örnekte, aşk kuvvesi benlik (nefs) ülkesini yağmalayıp her şeyden arındırarak o ülkeyi "gönül" hâline getirir:

Benliğim 'aşk yağma kıldı

Senlik benlik hep bir oldu

Ünsî zâkir mezkûr oldu

Mezkûr zâkir seni zikrim (69/5)

Benzer bir motifte de, Hak aşkının, düzdânları (nefis uğrularını) yok ettiği söylenir:

Aşk kime kim yâr ola

Düzdânları berdâr ola

Gide ağyâr hep yâr ola

Gayrı yâ cânânı n'eyler (130/7)

Aşk, insanın sonsuzluğa, maddeden manâya, ebedîye yönelmesi için yegâne güçtür. Bu sınırsız gücün sonunda irfân hâsil olacaktır. Bu yönüyle aşk ve irfân, derya ve inci teşbih ve istiareleriyle ele alınmaktadır:

Derya-yı 'aşk dürlerin gavvâs olanlar hoş bilir

Lâf uranlar ne bilir deryâ-yı kübrâ biziz (73/3)

Karanlık bir gecede bulutların içinde yüzen bir dolunaydan esinlenen şair, aşkı yele; derdini de aya benzetir. Aşk rüzgarı esince gam bulutları dağılıp güneşe benzeyen ay (hakikat-i velâyet) yüzünü gösterir:

Bâd-ı 'aşk ile gamı ayını sür
Cân göğünde şems-i ayın doğa gör
Ayın gaynın Ünsî gaynı 'aynı gör
A'mâ olan 'aynı bunda n'eylerem (74/11)

Tıpkı aşk gibi, Ünsî, irfân kavramıyla da ilgili çeşitli terkip ve benzetmelere müracaat eder: "Dürr-i irfân, lezzet-i irfân, bahr-ı irfân, hâl-i irfân" gibi terkiplerin arkasında zevkle , yaşanarak ve zorluklara katlanak elde edilen hep bir ilm-i ledün idrâki vardır. İnsân, ledünnî irfâna ancak Hızır gibi hakîkî kâmilden okuyabilir:

Lâm-ı ledün ben Hızır'dan okudum 'irfân ile
Bu vücûdum fülkü garkdır buldum anın dürlerin (193/7)

Âşık(cân)ın bülbül'e benzetildiği beyitlerde, sevgili, dost veya gönül âlemi de gülbahçesidir. Âşık bu gülbahçesinde zevk ve şevkinden cevân eder durur:

Bir yerde hiç yokdur karâr lâ-mekânım ben bî-mekân
Cevlân eder cân bülbülü durmaz gönül gülzârına (289/6)

Âşık şevk ve arzu makamından vuslat ve talepsizlik makamına yöneldi mi, bülbüllükten pervaneliğe terfi eder. Artık pervâneye benzeyen yokluk tâlibi âşık, pervâne gibi dost cemâlinde kendini yok edecektir:

Olmuşam dostun cemâli rûz u şeb pervânesi
Dönerim ol şem'e karşı yanarım ben her demi (302/11)

Tasavvuf yolunun hedefi nefsî ve vehmî insanı Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanan, zâhir ve bätını bilen, vücûd birliğine müdrük bir İnsan-ı kâmil hâline getirmektir. Ünsî'nin hemen bütün şiirleri insanı nefsinden arındırıp rûha, rûh-ı kudsî'ye yönelten veya kemâle ulaşanların hâlinden haberdâr eden bir mahiyet arzeder.

Gel beri sen cân tahtına
Ol şâh olan sultâmı gör
Mir'ât-ı dil içinde sen
Var o vech-i Rahmân'ı gör (156/1)

İnsân halktan Hakk'a yüксеlebilmek için kendi içinde derinleşmeli, vücûdu şehri(benliği)nde bir yol bulmalıdır:

Yol buluban bu vücûdun şehrine sen giresin

Anda beyt-i Hakk'ı bulup Hakk'a mihmân olasın (191/3)

İnsânın nefsinin mağlup edip kâmil olabilmesi için bir pîre, rehber ihtiyacı vardır. Bu yolda gayretle yürüyenler, ünsiyet (Hakk'a yakınlık) gibi hiçbir şeyle mukayese edilemeyecek bir hazineye ulaşır, cânlara cân olurlar:

Pîr bulup sen pîr ile nefsinin mağlûb edesin

Her murâdın hâsıl olup kâmil insân olasın

Ünsî sen de kenz-i ünsü sa'y edip bulur isen

Kimseye kalmaz niyâzın cânlara cân olasın (191/12, 13)

Ünsî'nin dîvânındaki bazı şiirler, -az da olsa- belgesel değeri olan bazı bilgiler içermektedir. O, yaşadığı dönemin sosyal hayatıyla, kültürel ve evrensel değerleriyle ilgili unsurları bazen doğrudan, bazen de metafor yoluyla ele alır. Mahlûkun ve hasseten insanın yokluğunu anlatırken, bu dünyadan nice Kayserler'in ve Osmanoğlu'nun gelip geçtiğini, "Taht-ı Kayser'den geçübün nice şâhlar oldu velî/Bu toprağı hor görme kim anda Âl-i Osmân yatur" (344/22) mısralarıyla dile getirir.

Yine mutasavvıf şairimiz bir beytinde, "Ermeni" kavramını kullanır. Bu örnekte, "nefy ve isbat"ı (tevhid kelimesini) sadece dilden söyleyerek müslüman olamayacağı belirtilen "Ermeni", "dil müslümanı olan zâhid" in istiaresidir.

Hakk'ı şuhûd ile anla er şuhûd makâmına

Yohsa lâ vü illâ ile mü'min olmaz Ermeni (311/2)

Ünsî, medrese eğitiminden tasavvufa intikâl etmiş bir sûfidir. Bu sebeple, şiirinde, mecâzî anlamlar yükleyerek "Mektep, ebced, tahta, ders, okumak, ebced (alfabe)" gibi unsurlardan faydalanır:

Sen mekteb-i 'aşka gir al bir sebak

Oku 'aşk ebcedin var tahtaya bak

Yuvarlanmış meydâna gelmiş kabak

Ben de lezîziyye sükkerim diyü (245/3)

Bir şiirinde, inişli yokuşlu yol ve yüklü hayvan metaforlarını, sülûk, sâlik ve sâlikin nefsi özelliklerine uyarlar:

Sarp olur bu yolda gâyet sâlike yokuş iniş

Yokuşa bir nice merkeb yürümez ister iniş

Belki nice esb-i tâzî yorulur yele yele
Yazı ister iken ol şimdi ol ister iniş

Nice bu meydânda şâhlar kodular at u dolan
Çok durur yokuşları hem anda çün az iniş

Er odur kim meydanın bu yokuşuna yürüye
Gide gide demeye kim ola idi bir iniş (282/1-4)

Ünsî'nin yaşadığı dönemde "ateş" in sosyal hayattaki yerini ve önemini tahmin etmek hiç de zor değildir. Dilimizde "ateş almaya gelmek" şeklinde kullanılan deyim sönen ocağını tutuşturmak için komşusunun ocağından aceleyle "köz" almaya gelen insanlar için söylenegelmiştir. Ünsî, Ocakta yanan közden ateş alıp kendi ocağını ateşlemek isteyen bir insan tasavvurundan hareketle, âteşi aşka, insan-ı kâmil gönlünü ocağa benzetir. Burada, âşıkın cânının meyli, yani sevdiğine duyduğu arzu, kıvılcım gibi düşünülmektedir. Aşk hâlinin, fenâ talebinin resmedildiği sosyal hayattan alınan bu renkli beyit şöyledir:

Aşkın nârın 'âşık nice alır ma'şûk közünden bil

Cânın meyli kava benzer 'âşık yanıp sûzân ola (247/7)

Yine Ünsî, çırakların yetişip san'atkâr (usta) olduğuna bir nişan olarak peştamal (fûta) bağlanmasından mülhem, her varlığı(güzellik) in kendi meşrebince fûta bağladığı(yaratıldığı) nı belirtir:

Çün elest bezminde cânlar cism ü sûret bulmadan

Her güzellik meşrebince bağlamışdır fûtası (312/3)

Ünsî'nin şiirinde, Kur'an'da ve klâsik İslâm kaynaklarında zikredilen hemen bütün peygamber ve efsânevî kahramanlara atıf ve telmihler vardır. Örneğin, bir sâlik modeli olarak Süleymân Peygamber'den, Onun danıştığı manevî rehber konumundaki Hüdhüd'ünden, ledünnî sırları ihtivâ eden kuş dilini bildiğinden, bu dili çözen bir kâmil insân sembolü olarak Feridüddin Attâr'dan bahsederken şöyle der:

Mantıku't-tayrı gel öğren bir Süleymân bul yürü

Hüdhüd'e Attâr gibi uy sırr-ı pîrân bulasın (264/16)

Bu örneklere, diğere peygamberlerden, İbrahim Edhem gibi terk ve tecrid ehli mutasavvıflardan, Leyla ve Mecnûn, Ferhad ve Şirin gibi aşk kahramanlarından başka örnekler de verilebilir:

Bir iş etdi iki şeydâ tutdu aşkın yakasın
Kankı 'aşık kodu elden tutdu 'aşkın yakasın

Çekdi diyü işbu 'aşkı çekdiler iki deli
Biri dağda biri sahrâ tutdu 'aşkın yakasın

Aşk-ı Ferhâd dağa çekdi anda dolaşdı taşa
Döğüşür ol taş ile hem kapdı aşkın yakasın

Mecnun'un 'aşk yakdı bağrın düşdü sahrâ içre ol
Kan dökerdi gözlerinden çekdi aşkın yakasın

Çağırırken her nefes Leylâ diyü feryâd edip
Aldı Leylâ'dan haberi dürdü aşkın yakasın

Bildirildi 'aşk nedir Leylâ nedir Mecnûn nedir
Bir haberde oldu âgâh kodu 'aşkın yakasın

Etdiği çokdur bu 'aşkın şâh u gedâ bilmez ol
Edhem'i gör 'aşk elinden gezdi 'aşkın yakasın

Bana neler etdi bu 'aşk binde biri denilmez
Ünsî 'aşkdan gitdi giden kodu 'aşkın yakasın (277)

Ünsî'nin şiiri tasannu'dan uzaktır. Diyebiliriz ki, bu şiirler tezekkür için değil, tefekkür için yazılmışlardır. Ancak O, yine de, bazı ilâhîlerinde, şiire mahsus san'atlarından ve ahenk unsurlarından yararlanmayı ihmâl etmez. Bu meyânda en çok başvurduğu unsurların başında kelime ve kavramların tekrarı gelmektedir:

Nâr-ı 'aşk gönlüm hânesin yakdı
Külhâna döndü külhâna döndü (348/1)

Ünsî, kelimelerle oynamayı sever. Şiirlerinde, cinâs yoluyla manâyı genişleten pek çok örnek bulmak mümkündür. Meselâ, vecde gelmiş âşıkı istiare yoluyla kuşa benzeterek, onun gönül âlemindeki seyirinden kinaye "uçmak" kelimesiyle oynayıp bu kelimeyi hem *uçma* eylemi hem de *cennet* anlamında kullanarak şöyle der:

Hemân cevlanda uçmakda

Şikâr istemez uçmakda

Ki nîrânda hem Uçmak'da

Seni ister seni ister (131/2)

Ünsî'nin şiiri kafiye tekniği, rediflerin kullanımı ve vezinlerdeki aksaklıkları yönüyle değerlendirildiğinde eleştirilecek niteliktedir. Bu eleştiri, mısraların sentaks yapısı için de geçerlidir. Ancak, samimi ve iddiâsız bir şair olan Ünsî, şiirlerindeki aksaklıkları, aşk ve irfana dair ortaya koyduğu fikirlerle, renkli mecâzları ve kullandığı zengin kelime kadrosuyla çok rahat kapatmaktadır.

Şiirlerinde XVIII. asır Türkçe'sinin bütün özelliklerini gördüğümüz Hasan Ünsî'nin, şiir dili klâsik edebiyatımızın dilidir. O, şiirinde, teklifsiz, tekellüfsüz; tasannu'dan uzak ve bazı istisnâî ifadeleri dışında devrine göre anlaşılır denilebilecek bir dil kullanmaktadır. Ancak bu dil, Yunus Emre'de görüldüğü üzere, sade vatandaşın anlayabileceği bir halk dilinden çok, mütefekkir sûfilere hitap eden daha üst seviyeden bir dildir. Başka bir ifadeyle, Ünsî'nin şiir dili sûfiyâne bir tefekkür dilidir. Şeyhü'l-Ekber'in eserlerinin çevirilerinin yapılmaya başlandığı dönemlerden itibaren gelişen bu dil, kendisine mahsûs bir kelime ve kavramlar kadrosu yaratmıştır. İşte Ünsî'nin de dahil olduğu tasavvuf okulu bünyesinde yazılan Türkçe eserler, çoğunlukla Şeyhü'l-Ekber tesiriyle kaleme alınmış, dönemin mütefekkir mutasavvıflarının geliştirdiği bir dildir. Türkçemizde, Şeyhü'l-Ekber tesiriyle mütefekkir sûfiler tarafından meydana getirilen bu felsefi/mistik dil, kelime ve kavram kadrosuyla birlikte ayrıca incelenmelidir.

Ünsî'nin şiirleri Türk tasavvuf şiirinin geleneksel özelliklerini göstermektedir. Okunduğunda da rahatça anlaşılacağı üzere, Onun şiir dili ve üslûbu Yunus Emre'yle İbn Arabî arasında bir yerdedir. Ünsî şiir tekniği ve kısmen sade söyleyişleri yönüyle Yûnus edâsında karşımıza çıkarken, kullandığı bazı terimler yönüyle de İbn Arabî üslûbuna yaslanmaktadır. Bu şiirlerde, Ünsî'den hemen bir nesil önce gelen ve Şeyhi Karabaş-ı Velî ile yakınlığı olan Niyâzî-i Mısrî'nin tesiri de çok belirgin olarak görülmektedir.

Hayatı bahsinde de söylediğimiz gibi, Ünsî, medrese eğitiminden dolayı konuşabilecek ve şiir yazabilecek kadar fasîh Arapça'yı ve Farsça'yı bilen bir mutasavvıftır. Gençliğinde medresede okuttuğu Kadı Beyzâvî Tefsîri, Mesnevî ve Fusûsu'l-Hikem gibi eserlerle dîvânındaki Arapça bir gazeli de, bunun bir göstergesidir. Diğer yandan O, Kur'ân, hadîs ve tefsîr ilimlerine de vâkıftır. Şiirlerinde sık sık âyet ve hadîslerden iktibâslarda bulunması, bu âyet ve hadîslere ledünnî yorumlar getirmesi, Onun aynı zamanda iyi bir müfessir olduğunu göstermektedir. Şiirlerindeki iktibâs edilen sûre, âyet ve hadîsler, genellikle tasavvufî eserlerde yoğun olarak kullanılan Şems, Duhâ, İhlâs, Yâsin, Taha gibi sûre isimleri; 'alleme'l-esmâ, semme vechullah, kabe kavseyn, gibi âyetlerdir. Hadîsler de, men aref, küntü kenz vs. gibi hadîslerden ibarettir.

Hasan Ünsî, okunduğunda görüleceği üzere, derin bir varlık, kainat ve insan anlayışına ulaşmış kamil bir mutasavvıftır. O, bir vahdet-i vücûd ehlidir. Yazmış olduğu şiirlerde, ledünnî irfân ve aşk dengesi söz konusudur. O, ilâhîlerinde ele aldığı manâ tâlibi olan insanı, bu iki kavramı dengeli olarak yaşatmak ve nihayet vahdet-i vücûda götürmek isteyen bir tavır sergilemektedir. Tasavvufî irşâd gayesiyle, ilâhî aşk, irfan ve vahdet sırlarını kaleme aldığı ilâhîlerinde, âşıkâne bir üslûptan ziyade mütefekkir bir şahsiyetin üslûbu hakimdir.

2.3. Dîvânın Nüshaları ve Özellikleri

Divan-ı Ünsî'nin şimdilik üç nüshası bilinmektedir:

1. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fak. Ktp. Tasnif dışı yazma.

Kısaltması: MÜ.

Müstensih: ?

İstinsah tarihi: ?

Yazı: Nesih kırmacı.

Dîvân, büyük boy bir yazma içinde "der-kenâr" olarak kaydedilmiştir. İçinde müfred ve müfredâtlar dışında 383 ilâhî mevcut güzel bir yazmadır. Her şiirin başında "İlâhî" başlığı bulunmaktadır. Metnin sonunda yer alan şiirlerin başlıklarında "rubâî" yazılmasına rağmen, bu şiirler bilinen rubâî vezinleriyle yazılmamıştır. Başlıklar "dörlük" anlamında kullanılmaktadır. Dîvân, mürettep değildir. Bu nüsha, ile M nüshasındaki şiirlerin sırası aynıdır. Diğer iki nüshaya göre, imlâsı en sağlam nüsha budur.

2. Millî Ktp. A. 8534.

Kısaltması: M.

Müstensih: ?

İstinsah tarihi: ?

Yazı: Nesih-Rik'a arası, işlek bir el yazısıdır.

Sayfa: 229.

İçinde müfred ve müfredatlar dışında 383 ilâhî mevcut güzel bir yazmadır. Her şiirin başında "Destûr" başlığı bulunmaktadır. Temellük kaydından anlaşılacağı üzere bu nüsha, Şa'bânî şeyhlerinden Ahmed Nâzikî Efendi'den intikâl etmiştir. Şiirler, müstensihden kaynaklanan bazı imlâ özellikleri dışında MÜ nüshasıyla aynıdır. Dîvân, mürettep değildir.

3. Süleymaniye Ktp. Nazif Paşa Bl. Nu: 867.

Kısaltması: NP.

Müstensih: ?

İstinsah tarihi: ?

Yazı: Talik-Nesih arası kırma bir yazı.

Sayfa: 25.

Ünsî Divan'ından bir müntehab olan bu yazmada 91 gazel bulunmaktadır. Yukarıdaki iki nüshaya göre, bu yazmada farklı bir şiir ve yine farklı beyitler bulunmaktadır. Sonu eksiktir.³² NP nüshasının, bu özellikleriyle, MÜ ve M nüshalarından farklı bir dîvândan istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Şiirlerde başlık yoktur. Bu nüshanın diğerlerinden ayrı olarak "hurûf-ı hecâ"ya göre, "fî kafiyeti'l-elif, fî kafiyeti'l-bâ" şeklinde, tertip edilmiştir. MÜ ve M'de şiirler, hece harflerine göre kafîye sırasına konulmamış, tahminimize göre, Hasan Ünsî'nin şiirleri yazdığı sıra gözetilerek istinsah edilmiştir.

Sonuç

Hasan Ünsî, XVII-XVIII. asırlar arasında, IV. Mehmed, II. Ahmed, II. Mustafa ve III. Ahmed devirlerinde yaşayan, Baltacı Mehmed ve Çorlulu Ali Paşalarla doğrudan veya dolaylı olarak görüşen, Halvetiyye-i Şa'bâniyye tasavvuf okuluna mensup bir mutasavvıftır. XVII. asrın en yetkin

³² *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Katalogu*, C. II, İstanbul, 1959, s. 643.

sûfilerinden, Üsküdar'da ikamet eden Karabaş-ı Velî lakaplı Şeyh Ali Atvel tarafından yetiştirilerek İstanbul'a gönderilmiştir

Tasavvuf tarihinde en önemli mesleklerden birisi olan Halvetiyye'nin Anadolu'da XVI. asırda neş'et eden ana kollarından birisi de, Şa'bâniyye şubesidir. Bu şube, Şa'bân-ı Velî (ö. Kastamonu-1569) tarafından tesîs edilmiştir. Gerek kurucu Pîr'in, gerekse sonradan gelen silsileye mensup azîzlerin, ilahî aşkı ve vücûd birliğini esas alan düşünceleri, halvetten hoşlanmaları ve münzevî hayatları sebebiyle, bu meslekte silsileye ve erkâna ait bilgiler -bir Mevlevîlik ve Bektaşîlik'te olduğu gibi- yazılı kaynaklara pek fazla aktarılmamıştır. Durum böyle olunca, söz konusu erkâna mensup kişilerin kültür tarihimizdeki yerlerini araştırırken, yazılı belgelerin önemi bir kat daha artmaktadır. İşte, erkânın kurucusu Şa'bân-ı Velî'nin vefâtından hemen hemen bir asır sonra irşâda gelen Hasan Ünsî'nin kaleminden çıkan bu dîvânın en mühim özelliklerinden birisi, "Şa'bâniyye" hakkındaki araştırmalara önemli katkılarda bulunacak olmasıdır.

Hasan Ünsî, âlim bir eren olmakla birlikte yazmaya fazla önem vermemiştir. Ona ait "Sırr-ı Ahadiyyet" ve Kelâm-ı Azîz" adlı iki eser olmakla birlikte, O, bu eserlerini doğrudan kaleme almamıştır. Söz konusu iki eser de, öğrencisi İbrahim Hâs tarafından onun sohbetlerinden derlenmiştir. Ünsî'nin bizzât kaleminden çıkan tek eseri "Dîvân-ı İlâhiyât"ıdır. Mutasavvîf şair, bu eserinin de sağlığında mürettep hâle getirilmesini istememiş, ömrünün sonlarına doğru müsveddelerini İbrahim Hâs'a vererek, "eline geçeni kaydetmesi" şartıyla istinsah ettirmiştir.

Hasan Ünsî, "tekke geleneği"ne mensup mutasavvîf bir şairdir. O, Yûnus Emre, Niyâzî Mısırî üslûp, şekil ve tesiriyle kaleme aldığı ilâhîlerinde, İbn-i Arâbî'nin eserlerinden Türkçemize giren ledünnî terminolojiyi de kullanarak kendisine has bir şiir dili yaratmıştır. Onun şahsına hâs bu şiir dili için "sâde, fakat felsefî bir tasavvuf dili" denilebilir.

Ünsî'nin dîvânında 424 manzûme bulunmaktadır. Bunların 383 tanesi "İlâhî"dir. Mutasavvîf şair şiirlerinde aruza mütemayil olmakla birlikte, hece vezni de kullanmaktadır. Şiirlerinin 259'unu aruzla diğerlerini de hece vezniyle yazmıştır. Aruzlu şiirlerinde pek çok imâle ve zihâf kusuru bulunmaktadır.

Kaynakça

- Aclûnî, Ş. İsmail bin Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Muzîle'l-İlbâs Amma Şifâre fi-Esneti'n-Nas*, C. I-II, Beyrut 1351.
- Ahmed Rif'at (1881). *Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye*, C. VII, İstanbul.
- Aktepe, M. (1992). Baltacı Mehmed Paşa *TDVİA*, C. V, İstanbul.
- Aktepe, M. (1993). Çorlulu Ali Paşa, *TDVİA*, C. VIII, İstanbul.
- Albayrak S. (1196). *Son Devir Osmanlı Ricâli-İlmiyye Ricâlinin Terâcim-i Ahvâli, Meşâyih ve Tekkeler*, C. 5, İstanbul.
- Aşkar, M. (2000). "Son Dönem Tekke Mecmualarından Yeşil-zâde Mehmed Sâlih Efendi'nin Rehber-i Tekayası", *Tasavvuf*, 3.
- Atasoy, N. (2000) *Derviş Çeyizi*, İstanbul.
- Ayvansarayî Hüseyin Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmî-İstanbul Câmileri ve Diğer Dinî-Sivil Mimârî Yapılar*, (Haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 2001.
- Ayvansarayî Hüseyin. *Vefeyât-ı Ayvansarayî*, Süleymâniye Ktp. Uşşâki Tekkesi Bl. Yz. Nu: 365.
- Ayvansarayî Hüseyin. *Vefeyât-ı Selâtîn ve Meşâhîr-i Ricâl*, (Haz. Fahri Ç. Derin), İstanbul 1978.
- Azamat, N. (1993). "Çerkeşi Mustafa Efendi", C. VIII, *TDVİA*, İstanbul.
- Baha T. (1995). "Nasûhî Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul.
- Balikhâne Nâzırı Ali Rıza Bey. *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, (Haz. Ali Şükrü Çoruk), İstanbul 2001.
- Bandırmalı-zâde Ahmed Münib: *Mir'âtü't-Turuk*, Dersaadet 1306.
- Bursalı Mehmed Tahir: *Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On İki Zâtın Terâcim-i Ahvali*, İstanbul 1316.
- Bursalı Mehmed Tahir: *Osmanlı Müellifleri*, (Tıpkıbasım, Haz. C. Kurnaz, M. Tatcı), Ankara 2000.
- Clayer, N. (1995). "Sha'bâniyye", *EI*, C. IX, Leiden.
- Çetin, Savaş. *Şa'bân-ı Velî*, Ankara Milli Ktp. Müsvedde Eserler Bl. Nu: 95, 21 sayfa.
- Defterdâr Sarı Mehmet Paşa: *Zübte-i Vekâyiât*, (Haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995.
- Eraydın, S. (1994). *Tasavvuf ve Tarikatler*, İstanbul.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. *Türk Musikisi Antolojisi*, C. I, İstanbul.
- Evlîyâlar Ansiklopedisi*, "Ünsî Hasan Efendi Maddesi" Türkiye Gazetesi Yay., İstanbul 1993.

- Fındıklılı İsmet Efendi: *Tekmiletü'ş-Şakâyık fî-Hakk-ı Ehli'l-Hakâik*, (Haz. A. Özcan), İstanbul 1989.
- Gürel, Şevket-Doğan Pur: *Hasan Ünsî K.s. Hazretleri*, İstanbul Tarihsiz.
- Hans J. K. (1995). "Şa'bân-ı Velî Ve Şa'bânîlik", Çev. M. S. Tayşi, *Bülten*, Ocak-Nisan.
- Harîrî-zâde Kemaleddin Efendi: *Tibyânü Vesâilî'l-Hakayık fî Beyânı Selâsili't-Taraik*, Süleymaniye Ktp. İbrâhim Ef. Bl. C.I-III, Nu: 430-432.
- Hasan Hulûs Halvetî: *Tezkiretü'l-Müteahhirîn*, Milli Ktp. Yz. Nu: 348/1.
- Hasan Sezâyî-i Gülşenî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâî*, İstanbul 2001.
- Hasan Ünsî Şa'bânî, *Kelâm-ı Azîz-Tasavvufî İncelikler*, (Haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), Ankara 2001.
- Haskan, M. N. (2001). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C. II, İstanbul 2001.
- Hoca-zâde Ahmed Hilmi: *Ziyâret-i Evliyâ*, İstanbul 1332.
- Hüseyin Vassâf: "Hazret-i Nasûhî", *Ceride-i Sûfiyye*, C. III, Sayı 88.
- Hüseyin Vassâf: "Karabaş-ı Velî Hazretleri", *Ceride-i Sufiyye*, C. III, Sayı 86.
- Hüseyin Vassâf: "Şeyh Mustafa Ma'nevî Hazretleri", *Ceride-i Sufiyye*, C. III, Sayı 87.
- Hüseyin Vassâf: *Dîvân-ı Vassâf*, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar Nu: 2311.
- Hüseyin Vassâf: Hasan Ünsî Hazretleri, *Ceride-i Sûfiyye*, C. III, Sayı 98.
- Hüseyin Vassâf: *Sefîne-i Evliyâ*, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, C. III-IV, Yz. Nu: 2308.
- Işın, Ekrem: "Şa'bânîlik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VII. İstanbul 1994, s. 121-123.
- Işın, Ekrem: *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İstanbul 1995.
- İbrahim Hâs (Derleyen): *Kelâm-ı Azîz*, (Haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), Ankara 2002.
- İbrahim Hâs: Dîvân-ı İlâhiyât, Berlin (Marburg) Ktp. Nüshası: Ms. or. oct. 3447. 3b-374a;
- İbrahim Hâs: İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp Nüshası, Yz. Nu: 1164.
- İbrahim Hâs: Risâle-i Kelîmât-ı Pîrân, (Haz. Mustafa Tatçı-İbrahim Özey), Ankara 2004.
- İbrahim Hâs: Mektûbât, Ali Emiri Ktp. Şry Bl. Yz. Nu: 1104; Bayezid Devlet Ktp. Yz. Nu: 3660.
- İbrahim Hâs: *Menâkıb-nâme-i Hasan Ünsî*, (Haz. M. Tatçı), Ankara 2002.
- İbrahim Hâs: Tasavvufî Konuşmalar-*Risâle-i Mukâleme*, (Haz. Mustafa Tatçı) Ankara 2004.
- İbrahim Hâs: *Tezkiretü'l-Hâs*, Süleymaniye Ktp. HM. Ef. Bl. Yz. Nu: 4543.
- İbrahim Hâs: *Yunus Emre'nin Bir Şiirinin Şerhi: Çıktım Erik Dalına*, (Haz. M. Tatçı), Ankara 2004.
- İpekten, Haluk ve Diğerleri: *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, C. I, 1947; C. II, İstanbul, 1959.

- Kâhyaoglu, M. B. (1960). "Aydinoğlu Dergâhı ve Mescidi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul.
- Kara, K. (1999). "Karabaş-ı Velî", *Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul.
- Kara, K. (2001). "Karabaş-ı Velî", *TDVİA*, C. 24, İstanbul.
- Kara, K. (2003). *Karabaş-ı Velî*, İstanbul.
- Karabaş-ı Velî: *Mi'yâr-ı Tarikat*, (Haz. M. Tıtcı-C. Kurnaz), Ankara 2002.
- Kerâmeddin Efendi: *Şemsü's-Sübûh Fî-Menâkıb-ı Pîr Nasûh*, Yazma. (Bkz. K. E. Kürkçüođlu).
- Koçu, R. E. (1959). "Ali Alâeddin Efendi, Karabaş Velî", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul.
- Koçu, R. E. (1958). "Beyâzî-zâde Ahmed Efendi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul.
- Konyalı, İbrahim Hakkı: *Üsküdar Tarihi*, C. I, İstanbul 1976.
- Köprülü, M. F. (1943). "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli kaynakları" *Bellekten*, C. VII, Ankara.
- Köprülü, M. F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara.
- Kut, G. ve Kut, T. (1987). "İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergehnâme", *Varia Turcica-IX, Türkische Miscellen, Robert Anhegger Armağanı*, İstanbul.
- Kut, T. (1995). "İstanbul Hankâhları Meşayihî", *Journal Of Turkish Studies, Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı*, I, Harvard.
- Kürkçüođlu, Kemâl Edip: *Şeyh Muhammed Nasûhî*, İstanbul 1996.
- Manevî Mustafa: *Dîvânçe-i İlâhiyât*, (Haz. M. Tıtcı), İstanbul 2003.
- Manevî Mustafa: *Tercümetü Şerhi'l-Akâidi'l-Nesefiyye, (Lübbü'l-Akâid)*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Bl. Nu: 1303.
- Mehmed Sirâceddin: *Mecma'-ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, (Haz. Mehmet Arslan), Sivas 1994.
- Mehmed Süreyya Bey: *Sicill-i Osmanî*, (Haz. Seyit Ali Kahraman), C. 5, İstanbul 1996.
- Mehmed Süreyya: *Sicill-i Osmânî*, (Haz. O. Hülâgu, M. Ekincikli, H. Savaş), C. IV, İstanbul 1998.
- Mehmet Tefvik: *Mecmû'atü't-Terâcim*, (Haz. Ruhsar Zübeyirođlu), Basılmamış Dr. Tezi, İstanbul 1989.
- Molla-zâde Şeyh Süleyman Köstendili: *Bahrü'l-Velâye*, Berlin Ktp Nüshası, Nu: 1683.
- Muslu, R. (2003). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İstanbul.
- Mustafâ Rûmî: *Dîvân*, (Haz. M. Tıtcı-A. Abdülkadirođlu), Ankara 1998.
- Mustafâ Safâyî: *Tezkire-i Safâyî*, Süleymâniye Ktp. Esad Ef. Bl. Nu: 2549.
- Müstakim-zâde Süleyman Sadettin Efendi: *Mecelletü'n Nisâb*, Tıpkıbasım, Ankara 2000.
- Nail Tuman: *Tuhfe-i Nailî*, (Haz. M. Tıtcı-C. Kurnaz), Ankara 2001.
- Niyazî-i Mısrî: *Hatırât (Kelimât-ı Kudsiyye)*, Bursa Genel Kitaplığı, Orhan Gazi Bl. Nu: 690.

- Ocak, A. Y. (1992). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıb-nâmeler-Metodolojik Bir Yaklaşım*, Ankara.
- Oğuz, M. İ. (1993). *Hazret-i Şa'bân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi*, İstanbul.
- Oğuz, M. İ. (1993). *Hazret-i Şa'bân-ı Velî ve Mustafâ Çerkeşi*, İstanbul.
- Ömer Rıza Kehhale: *Mu'cemü'l-Müellifîn*, C. III, Beyrut Tarihsiz.
- Özalp, M. N. (2000). *Türk Mûsikîsi Tarihi*, C. I, İstanbul.
- Özdamar, M. (1994). *Dersaadet Dergâhları*, İstanbul.
- Özkaya, Y. (1985). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara.
- Öztuna, Y. (1989). *Devletler ve Hânedânlar*, C. II, Ankara.
- Öztürk, Y. N. (1994). *Kuşadalı İbrâhim Halveti*, İstanbul.
- Öztürk, Y. N. (1981). *Muhammed Tevfik Bosnavî*, İstanbul.
- Pakalın, Mehmet Zeki: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul 1983.
- Raşid Efendi: *Tarih-i Râşid*, C. IV, İstanbul 1282.
- Sâdık Vicdânî: *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye, Tarikatler ve Silsileleri*, (Haz. İrfân Gündüz), İstanbul 1995.
- Sâlim: *Tezkire-i Sâlim*, İstanbul 1315.
- Sarı Mehmed Paşa: *Zübde-i Vekâyiât*, (Haz. A. Özcan), Ankara 1995.
- Senâyî-zâde Hasan Efendi: *Dîvân-ı Senâyî ve Silsilenâme-i Tarikat-i Halvetiyye*, Millet-Ali Emiri Ktp. Manzûm Eserler, A/77.
- Senâyî-zâde Hasan Efendi: *Menâkıb-ı Şeyh Nasûhî-i Üsküdârî*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Ef. Bl. Nu: 4573; Süleymaniye Ktp. İbrahim Efendi Bl., Nu: 430.
- Serin, R. (1984). *İslam Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetîler*, İstanbul.
- Şapolyo, E. B. (1964). *Mezhepler ve Tarikatler Tarihi*, İstanbul 1964.
- Şemseddin Sâmi: *Kâmûsü'l-Alâm*, C. IV, İstanbul 1306.
- Şeyhî Mehmed Efendi: *Vekâyi'u'l-Füdalâ*, C. I-II-III, (Haz. A. Özcan), İstanbul 1989.
- Tabîb-zâde Mehmet Şükrü: *Silsilenâme-i Turuk-ı Aliyye*, Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdâyî Efendi Bl. Nu: 1098. Neşri için bkz. İstanbul Hankâhları Meşâyih", (Haz. Turgut Kut), *Journal Of Turkish Studies, Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı*, I, Harvard 1995.
- Tanman, M. B. (1993). "Aydınolu Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul.
- Tatçı Mustafa-C. Kurnaz, (2001). *Türk Edebiyatında Şathîyye*, Ankara.

Tatçı, M.-C. Kurnaz (2001). "Hasan Ünsî", *Tasavvuf*, Sayı 7, Ankara.

Tatçı, M.-C. Kurnaz (2001). "Karabaş-ı Velî", *Tasavvuf*, Sayı 6, Ankara.

Tatçı, M. (1996). "Şeyh Karabaş-ı Velî'nin Tasavvufî Bir Rüyâ Tabir-nâmesi", *Türk Kültürü Araştırmaları-Zeynep Korkmaz'a Armağan*, XXXII/1-2, Ankara 1996.

Tatçı, M.- Çeltik, H. (1995). *Türk Edebiyatında Tasavvufî Rüya Tabir-nâmeleri*, Ankara.

Tatçı, M. (2004). *Ünsî Hasan ve Divan-ı İlahiyatı*, İstanbul

Tayşi, M. S. (1995). "Şeyh Ebu'l-A'lâ Muhammed Nasûhî El-Halvetî, *Sahabeden Günümüze Allâh Dostları*, İstanbul.

Tayşi, M. S. (1995). "Ünsî Hasan Efendi", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, C. VIII, İstanbul.

Tuman, Nail: *Tuhfe-i Nâilî*, (Haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), C. II, Ankara 2001.

Uludağ, S. (1997). "Halvetiyye", *TDVİA*, C. 15, İstanbul.